

RƏFİYEVA ELNARƏ RAUF QIZI
OdlarYurdu Universiteti
odlaryurdu.magistratura@mail.ru

DİL VƏ ONUN CƏMIYYƏTDƏ ROLU **XÜLASƏ**

Dil insanların qarşılıqlı əlaqəsinin mühüm mexanizmi olaraq, insanlara öz mühitlərində yaşamağa kömək edir; cəmiyyətin birliyini və bütövlüyünü qoruyaraq digər xalqlarla qarşılıqlı əlaqələr qurmasına köməklik edir. Dil mədəniyyətin elementi kimi müəyyən bir xüsusiyyətə malik olan işarə və simvollar sistemində mənalar məcmusudur.

Dil ünsiyyətin işarə mexanizmi formasında ünsiyyətə xidmət edən diskret işarələr sistemi kimi çıxış edir və insanın bir sosial fenomen kimi fikirlərinin məcmusunu ifadə edir. Sosial şərt olaraq dil insanların sosial funksiyalarda ifadə olunan ünsiyyət vasitəsidir. Dil bəşəriyyətin, xalqların, millətlərin tarixi haqqında məlumatların qoruyucusudur. Həmçinin bəzi məlumatları, toplanmış bilikləri möhkəmləndirir, emosional razılıq və ya narazılığı ifadə edir, təklifləri və ya arzuları ifadə edir və s. Sosial hadisələr göstərir ki, xalqın tarixi təcrübəsindən irəli gələn konsepsiyaları, mövcudluğunun spesifik şərtləri ilə bağlı olaraq dil reallıqları əks etdirir və möhkəmləndirir,

Dilin milli-mədəni funksiyası dilin özündə əks olunur. Bilik aləti kimi dil sayəsində yeni məlumatlar əldə etmək mümkündür, yalnız nəzəri fəaliyyətlər yaradılır, həmçinin dil vasitəsilə birbaşa praktik fəaliyyətlərə də istinad edilir. Şəxsiyyətin formalaşmasında rol oynayaraq, dil insan cəmiyyətində aşağıdakı funksiyaları reallaşdırır: kommunikativlik və koqnitivlik funksiyaları və təsir funksiyası.

Acar sözlər: dil, funksiya, bağlıdır, proses, həyata keçirilir

Dilin funksiyalarını müəyyən edən K. Böhler dilin funksiyalarını nəzəri tərəfdən ifadə funksiyası və ya danışanın vəziyyəti ifadə edildikdə ifadəli funksiyası, çağırış, dinləyiciyə müraciət və ya şikayəti funksiyası və ya təmsil funksiyası kimi izah edir.

Hazırda dil funksional yanaşmanın aspektlərinin fərqliliyini qeyd etmək lazımdır. M. Halliday dilin daha çox geniş funksiyalarını əlaqələndirir. Müəllif dilin üç əsas funksiyası müəyyən edir:

- 1) ideya və ya təcrübə funksiyası;
- 2) şəxsiyyətlərarası və ya sosial rol funksiyası;
- 3) mətn və ya diskursiv funksiya

Dil düşdüğü situasiyadan asılı olaraq istifadə olunur və istifadəçiyə mətn yaratmağa imkan verir, yəni bağlı, situasiya ilə müəyyən edilmiş seqmentləri müəyyən edir. Bu funksiyaların semantikliyini müəyyən etmək üçün çox sayda seçimdən ibarət olan potensial dildən istifadə etməklə istifadə olunur. Həmin seçim sistemi qrammatikadır. Bəyanatda bütün funksiyalar eyni vaxtda həyata keçirilir,

lakin hər biri qrammatik təzadlar onlardan birinə əsaslanır. Modallıq şəxsiyyətlərarası funksiya ilə bağlıdır; prosesuallıq - konseptual funksiya ilə bir cümləni mətn formasında ifadəyə çevirir.

Dilin funksiyalarını müəyyən edərək, R.O. Jacobson nitq modelini ünvanlayıcı, ünvan, kontekst, mesaj, əlaqə, kod kimi altı elementdən ibarət rəbitəyə çevirdi. Dilin xüsusi funksiyası nitq ünsiyyətinin elementlərinin hər birinə uyğun gəlir. Dil funksiyası burada «tənzimləmə və ya başqasına münasibətdə mesajın özünün təyin edilməsi üçün şifahi ünsiyyət amilləri» kimi meydana çıxır. Mesaj bir sıra funksiyaları yerinə yetirir və şifahi quruluşlu mesaj üstünlük təşkil edən funksiyadan asılıdır. R.O. Jacobson aşağıdakı funksiyaları müəyyən edir: Emosional funksiya - natiqə, onun diqqətinə yönəldilmişdir, emosional vəziyyəti ifadə etmək istəyi ilə əlaqələndirilir və alıcının müəyyən emosiyalarına təsir edir. Konativ funksiya-ünvana yönəlmiş olur və həmsöhbətə birbaşa təsir göstərir. İstinad və ya kommunikativ funksiyası mövzu ilə əlaqəli olur. Bu funksiya kontekstlə bağlıdır, təsvir olunan vəziyyətə, onun mahiyyətinə yönəldilmişdir. Metallinqvistik funksiya - dil kodu ilə bağlıdır və dil vahidlərinin təfsirinə yönəldilir. Fatik funksiya - əlaqə saxlamaq məqsədlərini həyata keçirir, məqsədin davam etdiriləcəyini və ya kəsiləcəyini müəyyənləşdirir.

Bu model kommunikativ prosesləri təsvir edir, təkcə dilin özünü deyil, həm də fəal iştirak edən istifadəçini nəzərə alır. A.A. Leontiev aşağıdakı funksiyaları müəyyən edir: kommunikativ, ümumilikdə intellektual fəaliyyət vasitələri, sosial və tarixi bəşəriyyət, milli-mədəni, idrak vasitələri.

Funksiya dilin vacib atributu və mövcudluq formasıdır. Nitq aktında hər nə varsa dilin funksiyasıdır.

İnsanın müxtəlif sosial fəaliyyət növlərinə xidmət edən müxtəlif funksional dil çeşidləri, dialoq varlığı sosial nitq təsirinin ən geniş yayılmış formasıdır. Dialoq insanın mədəni yaradıcılığının mühüm xüsusiyyətlərində və ünsiyyətdə ən çox rol oynayır. Kommunikativ prosesdə qarşılıqlı əlaqə həm fərdi, həm də qrup şəklində əks etdirilə bilər. İnsanın inkişaf forması, onun mədəniyyəti və sosial dünya dialoq forması kimi qəbul edilə bilər.

Bu təhlil əsasında belə çıxır ki, dil, ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir, insanların birləşməsi, onların şəxsiyyətlərarası münasibətlərini tənzimləyir və onların sosial qarşılıqlı əlaqələrini, praktiki fəaliyyətlərini əlaqələndirir, ideoloji sistemlərin formalaşmasında iştirak edir. O, həmçinin məlumatların toplanması və saxlanması təmin edir, təsnif edir və anlayışları təsbit edir, insanın şüurunu və özünüdərkini formalaşdırır. Qeyd etmək lazımdır ki, insanın təbii funksiyalarını təsnif etmək və müzakirə etmək üçün istifadə etdiyi dilin istifadə üsulları müxtəlif və çoxsaylıdır. Dilin köməyi ilə insan öz rolunu dərk edir. Bəşəriyyət dil vasitəsilə keçmiş və indiki mədəniyyətə qatılır, müasir proseslər baş verir və cəmiyyət inkişaf edir.

Dilin funksiyaları makro və mikro funksiyalar olmaqla iki qrupa bölünür. Biz dildən məktublar və ya qeydlər yazmaqdan tutmuş, dostlarımızla qeybət etməkdən, çıxışlar etməkdən və güzgüdə özümüzlə danışmaqdan tutmuş, demək olar ki, sonsuz

sayda məqsədlər üçün istifadə edirik. Bununla belə, bu barədə düşünsəniz, dildən istifadə etdiyimiz çoxlu müxtəlif istifadələrə baxmayaraq, bir sıra təkrarlanan funksiyalar var.

Bəziləri o qədər adi görünür ki, funksiya kimi demək olar ki, diqqətdən kənar qalsın, digərləri isə daha yüksək və demək olar ki, mücərrəddir. Ancaq nəzərə alınmalı olan vacib məsələ odur ki, linqvistik baxımdan onların hamısı eyni əhəmiyyətə malikdir. Müxtəlif funksiyalara hansı ictimai əhəmiyyət verə bilsək də, dilin özü ayrı-seçkilik etmir.

İlk növbədə dilin mikro və makro funksiyalarını ayırd etmək faydalıdır. Mikro funksiyalar, adından da göründüyü kimi, xüsusi fərdi istifadələri əhatə edir, makro funksiyalar isə dil istifadəsinin əsasını təşkil edən daha böyük, daha ümumi məqsədlərlə əlaqədardır.

(i) Əsəb/fiziki enerjini sərbəst buraxmaq (fizioloji funksiya) Bu, olduqca mənasız bir funksiya kimi görünə bilər, lakin əslində dildən istifadənin böyük bir hissəsi fizioloji məqsəd daşıyır. Əgər siz televizorda sevimli idman növünü baxan bir idman həvəskarınızsa, matçın müəyyən həyəcanlı anlarında oyunçulara göstərişləri qışqırmaq üçün hədsiz istək hiss edə bilərsiniz: Allah xatirinə çəkilişlərə davam edin, qarışmayın! Təlimatlar tamamilə faydasızdır; onlar heç bir kommunikativ məqsədə xidmət etmirlər, lakin onlar bizə tükənmiş enerjini buraxmağa imkan verir ki, əks halda olduqca dözülməz olardı.

Qəzəbli olan zaman, həmin anda söylədiklərimizin çoxu sadəcə olaraq emosional sıxıntının yaratdığı fiziki və əsəb enerjisini azad etmək üçün deyildir. Belə anlarda deyilənləri hərfi mənada qəbul etmək çox vaxt səhvdir. Sıxıntı, əlbəttə ki, kifayət qədər realdır, lakin istifadə etdiyimiz dil, həqiqətən də, danışmağa bərabərdir. Həqiqətən də, dil çox vaxt hisslərimizi tam aradan qaldırmaq üçün kifayət qədər adekvat olmur və biz rahatlığın başqa yollarını axtarmalı ola bilərik – məsələn, göz yaşlarına boğulmaq.

Çoxlu sözdə "pis dil" və ya tabu bu funksiyanı yerinə yetirir. Baş barmağınızı çəkilə vursanız, qəzəbinizi ifadə etmək üçün bir yol lazımdır. Bir yol, çəkici pəncərədən atmaq olardı. Buradakı impuls, obyektə sizə zərər verdiyinə görə cəzalandırmaq kimi görünür. Ancaq əşyaları vurmaq və atmaq yalnız özünü və ya başqa bir obyektə daha çox zərər verə bilər. Əksər insanlar üçün adi çıxış yolu and içməkdir, nə qədər şiddətli olsa, bir o qədər yaxşıdır. Aydın ki, bəzi sözlər sosial cəhətdən tabu olduqları üçün istifadə olunur və belə anlarda hisslərimizlə uyğunlaşmaq üçün zorakılıq lüğətinə ehtiyacımız var. Bu sözlərin çoxunun mənsəyi lənətdir və bir şəkildə biz ritual olaraq bizi incidən obyektə lənətləyirik.

(ii) Ünsiyyət məqsədləri üçün (fatik funksiya) Bizim ümumi xasiyyətimizin ünsiyyətçi olmasına işarə etməkdən başqa heç bir səbəb olmadan dildən nə qədər tez-tez istifadə etməyimiz təəccüblüdür. Bunun texniki termini fatik birlikdir. "Fatic" sözü yunan dilindən gəlir və "nitq" deməkdir; bu, bizim "tərkib" aldığımız eyni kökdür. Beləliklə, sözün əsl mənasında bu, öz xatirinə danışqdır.

Malinovski aşdırmalarının çoxunu Sakit okean adalarında apardı və eyni şeyin onların dillərinə də aid olduğunu tapdı. Onun bu funksiya ilə bağlı təsvirindən tam sitat gətirməyə dəyər: Avropanın qonaq otağında olduğu kimi vəhşi tayfalar arasında da istifadə olunan sadə nəzakət ifadəsi, sözlərinin mənasının demək olar ki, tamamilə əhəmiyyətsiz olduğu bir funksiyayı yerinə yetirir. Sağlamlıq haqqında sorğular, hava haqqında şərhlər, hər hansı bir fəvqəladə aşkar vəziyyətin təsdiqi - bunların hamısı məlumatlandırmaq üçün deyil, bu halda insanları hərəkətə bağlamaq üçün deyil, əlbəttə ki, hər hansı bir fikri ifadə etmək üçün deyil. Məncə, belə sözlərin ümumi əhval-ruhiyyə yaratmaq məqsədinə xidmət etdiyini söyləmək hətta düzgün olmazdı, çünki bu cür cari ünsiyyət ifadələrində adətən yoxdur; və rəğbət ifadələrində olduğu kimi mövcud olduğunu iddia etdiyi yerdə, bir tərəfdən açıq-aydın saxtadır. Buna görə də, 'Necəsən?', 'Ah, buradasan', 'Bu gün haradan gəlirsən?' kimi ifadələrin səbəbi nədir - bunların hamısı salamlama və ya yanaşma formulları kimi cəmiyyətdə mövcuddur.

Nitqin sadəcə sosiallıqda funksiyasını müzakirə edərkən biz insanın cəmiyyətdəki təbiətinin əsas cəhətlərindən birinə rast gəlirik. Bütün insanlarda toplaşmaq, bir yerdə olmaq, bir-biri ilə ünsiyyət qurmaq meyl məlumdur. Bir çox instinktlər və fitri cərəyanlar, məsələn, qorxu və ya inciklik, şöhrətpərəstlik, boşluq, hakimiyyət və sərvət meyli kimi ictimai hisslərin bütün növləri başqalarının varlığını insan üçün zəruri edən əsas meyldən asılıdır və onunla əlaqələndirilir. (Quirk, 1962, səh. 58-dən)

Çox sayda insan linqvistik puritanlardır və hər şeyin dəqiq və aydın şəkildə müəyyən edilə bilən semantik mənası olmasını istəyir. Ancaq məsələ ondadır ki, bizə qeyri-dəqiq və qeyri-müəyyən olmaq üçün bəzən dil lazımdır. Semantik cəhətdən boş dil sosial cəhətdən faydalı ola bilməz.

(iii) Qeydin təmin edilməsi (qeyd etmə funksiyası) Bu, əvvəlki iki ilə müqayisədə daha aydın şəkildə dildən istifadədir, baxmayaraq ki, daha əhəmiyyətli deyil. Xatırlamaq istədiklərimizi qeyd etmək üçün daim dildən istifadə edirik. Bu, alış-veriş siyahısında və ya görülmək işlərin siyahısında olduğu kimi qısa müddətli qeyd və ya gündəlikdə və ya bir növ tarixdə olduğu kimi uzunmüddətli qeyd ola bilər. Bu dilin ən rəsmi istifadəsidir; bürokratiyalar dəqiq qeydlər üzərində inkişaf edir və müasir kommərsiya həyatı müasir və dəqiq sənədlər olmadan mümkün olmazdı. Həqiqətən də, dilin sadəcə şifahi vasitə olmaqdan yazıya çevrilməsinin arxasında duran ən mühüm funksiyadır. Təxminən eramızdan əvvəl 4000-ci ilə aid arxeoloji sübutlar göstərir ki, Yaxın Şərq xalqları ticarət əməliyyatlarını qeyd etmək üçün erkən yazı sistemindən istifadə edirdilər. Şumer vadisindən heyvan şəkilləri olan gil qırıntıları və rəqəmləri göstərən cızıqlar burada ticarət yazısının ibtidai formasının inkişaf etdiyini göstərir. Aydındır ki, bu, müasir əlifba şəklində yazmaqdan çox uzaqdır, lakin şəkillər maddi əməliyyatları təmsil etmək üçün istifadə edildikdən sonra bu, gələcək ifadə imkanlarının inkişafı üçün yalnız kiçik bir addımdır. Heyvanın piktoqramı asanlıqla fonogram və ya rebusa çevrilə bilər. Burada şəkil əşyanın özündən çox obyektin səsini təmsil edir, buna görə də

dəyirman, divar və açar şəkli var. Milwaukeeyi təmsil edə bilər və ya şəkilin obyektlə əlaqəli bir fikri təmsil etdiyi bir ideoqrama çevrilə bilər - məsələn, kənd həyatını təmsil edən bir qoyun şəkli. Şəkillərin bütün bu istifadələrinə qədim dünyadan qalan ən mürəkkəb yazılardan biri olan Misir heroqliflərində rast gəlmək olar.

Ancaq istər qədim, istərsə də müasir bütün piktoqrafik sistemlərin çətinliyi onların çox israfçı olmasıdır. Adi bir insanın lüğətindəki bütün sözləri təmsil etmək üçün çox sayda simvol lazımdır.

Çin sistemində təxminən 40.000 simvol var ki, insanların çoxu yalnız bir neçə mini bilir. Müxtəlif incəliklərinə baxmayaraq, şəkillərdən istifadə edən yazı sistemləri və həqiqətən də, Çin dilinə gəldikdə, onların zərifliyi, kökü əməliyyatları və obyektləri mümkün qədər hərfi şəkildə qeyd etmək üçün sistemin gücündə yatan real dünyanın bir təmsili kimi yazının bir nöqtədə görünüşü ilə bağlıdır.

Əlifba belə sistemlərdə irəliləyişi təmsil edir ki, real dünya ilə əlaqə tamamilə yox olub. Hərflə onun təmsil etdiyi səs arasında heç bir əlaqə yoxdur. Münasibət tamamilə sərbəstdir, yəni hər kəsin razılaşdığı təqdirdə verilən səsi təmsil etmək üçün başqa formadan istifadə edə bilərik. Əlifbanın belə səslərlə heç bir əlaqəsi yoxdur; onun etdiyi funksiya, Uolter Onq Orality and Literacy (1982) əsərində qeyd etdiyi kimi, səsin özünü bir məfhum kimi təqdim etməkdir.

(iv) Nəyisə müəyyən etmək və təsnif etmək (identifikasiya funksiyası) Dil bizə nəinki qeyd etməyə imkan verir, həm də çoxlu sayda obyekt və hadisələri kifayət qədər dəqiqliklə müəyyən etməyə imkan verir ki, onlar olmadan dünyanı anlamlandırmaq çox çətin olardı. Əşyaların adlarını öyrənmək onlara tez və dəqiq müraciət etməyə imkan verir; bizə onlar üzərində güc verir. Bir çox qeyri-savadlı cəmiyyətlər adların müqəddəs olduğuna inanır; kiminsə və ya nəyinsə adını bildikdən sonra sehr və ya xüsusi ritual vasitəsilə onu sehrli şəkildə idarə edə biləcəyini düşünür. Bəzi mədəniyyətlərdə tanrının xüsusi adı müqəddəsdir və kahinlər istisna olmaqla, danışılmasına icazə verilmir, çünki bu ad çox güclüdür və pis məqsədlər üçün istifadə edilə bilər. Bu, bir çox tabu sözlərin mənşəyidir. Müqəddəs Kitab Allahın adını “boş yerə” və ya fərq qoymadan istifadə etməmək barədə xəbərdarlıq edir və Əhdi-Cədidə İsanın adına xüsusi dəyər verilir.

(v) Düşüncə aləti kimi (müləhizə funksiyası)

Oyaq saatlarımızda hamımızın beynimizdə davam edən şərh var. Çox vaxt bunun fərqlində deyilik; nəfəs almaq kimi, avtomatıdır. Şizofreniklər bunun fərqlindəirlər və bunun başqasından gəldiyini zənn edirlər. Amma eşitdikləri səslər əslində özlərinin etiraf edə bilmədikləri hissələridir. Avtobus və ya qatara qaçarkən davamlı monoloq şəklində özümüzlə danışırıq. Bəzən bu, bəzi təsəvvür edilən “başqası” ilə dialoq şəklini alır, lakin çox vaxt bu, sadəcə olaraq səssiz düşüncə forması olur. Bir məşq olaraq, sözlərdən istifadə etməmək üçün şüurlu bir şey göstərərək bir şey haqqında düşünməyə cəhd edə bilərsiniz. Beyninizi boş yerə qoymaq ən çətin işlərdən biridir, çünki beyin daimi fəaliyyət vəziyyətindədir; onun əsas qayğısı bizə sağ qalmağımızı təmin etməkdir və dil bu sağ qalma prosesinin vacib hissəsidir.

(vi) İdeya və hissləri çatdırmaq vasitəsi kimi (ünsiyyət funksiyası) Bu, yəqin ki, insanların əksəriyyətinin dilin əsas məqsədi kimi ilk seçdiyi funksiyadır. Və aydındır ki, bu, son dərəcə vacib bir funksiyadır. Ancaq bayaq gördüyümüz kimi, dil və mənə arasındakı əlaqə problemlə ola bilər. Ünsiyyət ikitərəfli bir prosesdir.

Bir tərəfdən özümüzü başqalarına ifadə etmək üçün dildən istifadə etməyi bacarmalıyıq və əksinə, onların bizə nə dediyini başa düşmək üçün ona ehtiyacımız var. Əlbəttə ki, ünsiyyət aktına səbəb ola biləcək müxtəlif səbəblər var. Biz dildən xahiş etmək, məlumatlandırmaq, əmr vermək, vəd vermək və töhmət vermək üçün istifadə edirik. Bütün bu hallarda deyə bilərik ki, dil müəyyən nitq hərəkətlərini, daha dəqiq desək, “birbaşa” nitq aktlarını yerinə yetirmək üçün istifadə olunur.

(vii) Zövq vermək (zövq funksiyası) Danışığıdan aldığımız müxtəlif məmnuniyyət növləri var. Ən sadə səviyyədə səsin özündən həzz almaq və müəyyən səs birləşmələrinin melodiyası var. Əksər şeirlər bu funksiyadan istifadə edir. Onomatopiya, alliterasiya və assonans kimi qurğular ritm və qafiyə kimi eufoniyada tapdığımız məmnuniyyətdən istifadə edir. Bu məmnunluq dil öyrənməkdə vacibdir. Uşaqların hər hansı idrak məzmununu kimi dilin melodiyasına da reaksiya verdiyini göstərən kifayət qədər sübutlar var. Həqiqətən, danışığıngilis dili heca ətrafında ritmik şəkildə təşkil edilir. Heca dildə ən kiçik ritmik vahiddir.

Fərdi funksiyalar səviyyəsindən aşağı düşmək əvəzinə, ondan yuxarı qalxsaq, əvvəllər təklif etdiyim kimi, bir neçə makro funksiyaları müəyyən etmək olar. Ancaq bəlkə də onları təsvir etməyin daha yaxşı yolu dilçi Maykl Hallideyə əməl etmək və onları “metafunksiyalar” adlandırmaq olardı. Metafunksiya bir və ya bir neçə digər funksiyaları təsvir edə bilən funksiyadır. Bunun necə ola biləcəyinə baxaq.

(i) İdeya funksiyası

Yuxarıda müəyyən edilmiş bir sıra mikro funksiyalar ilə biz ümumi bir zehni və ya konseptuallaşdırma prosesinin olduğunu görə bilərik. Əşyaları müəyyən etmək və ya düşüncə aləti kimi və ya qeyd təmin etmək üçün dildən istifadə edərkən, biz dildən ətrafımızdakı dünyanı təmsil etmək üçün simvolik kod kimi istifadə edirik. Deməli, ideya funksiyası dünyanı özümüzün və başqalarının xeyrinə konseptuallaşdırdığımız funksiyadır. Müəyyən mənada biz dünyanı linqvistik olaraq meydana gətiririk.

(ii) Şəxslərarası əlaqə funksiyası

Mikro funksiyaların bir neçəsi özümüzlə digər insanlar və ya əşyalar arasındakı əlaqə ilə əlaqədardır.

(iii) Poetik funksiya

Dilin hər hansı funksional hesabı təbiətimizin dünyanı konseptuallaşdırmaqdan və ya onunla qarşılıqlı əlaqədə olmaqdan, sadəcə ondan istifadə etdiyimiz tərəfini nəzərə almalıdır. Bu mənada “poetik” sözü şeir yazmaq bacarığı demək deyil. Bu, dünyanı bir oyun sahəsi kimi meydana gətirmək bacarığı deməkdir.

(iv) Mətn funksiyası

Bununla belə, nəhayət, dilin bir funksiyası var ki, bu günə qədər nəzərə alınmadı. Bu, ən sırf linqvistik funksiyadır, ona görə də bizim ifadələrimizdən və

yazılarımızdan mətnlər yaratmaq qabiliyyətimizlə bağlıdır. Michael Halliday bunu "mətn funksiyası" adlandırır. Biz bunu mətnləri meydana gətirmək üçün dildən istifadə kimi görə bilərik. Danışarkən və ya yazarkən, adətən özümüzü tək ifadələr və ya cümlələrlə məhdudlaşdırmırıq, onları əlaqəli ardıcılıq yaratmaq üçün birləşdiririk. Dilimizdə elə sözlər var ki, onlar bizə bunu etmək üçün xüsusi olaraq yaradılmışdır.

Məsələn, aşağıdakı parçaya nəzər salaq: Bir gün küçəmizə bir xanım girdi. Onun üzərində yersiz görünən parlaq rəngli pencək vardı. Onun üç lələyi və küləkdə şən havada çırpınan enli mavi lenti var idi.

Burada bu cümlələrin eyni kiçik hekayəyə aid olduğunu göstərən bir sıra söz və ifadələr var. İkinci cümlədə O sözü aydın şəkildə xanım ifadəsinə istinad edir. Eynilə, orada bizim küçəyə baxır və yalnız bu əlaqə sayəsində başa düşüləndir. Daha uzun ifadələrə aid olan həm ikinci, həm də üçüncü cümlələrdə müvafiq olaraq parlaq rəngli pencək və enli mavi lent var və hər bir halda bu, ikinci bəndin əsas bəndin üzərinə vurulmasına imkan verir. Bu sözlər cümlələrin bir-birinə bağlı olmasını və tanınan mətn təşkil etməsini təmin edir. Mətn birləşməsinin öyrənilməsi, sözlərin geriyə və irəliyə işarə etməsi və ya başqalarını əvəz etməsi yolu indi kifayət qədər inkişaf etmişdir və insanların çox geniş çeşidli birləşən cihazları asanlıqla danışıq bildiyini göstərən hər bir əlamət var. Hətta kifayət qədər ciddi psixi pozğunluqlardan əziyyət çəkənlər də hər zaman mənalı olmasa da, tez-tez bir-birinə uyğun danışıqlar. Aşağıdakılara nəzər salın, hansı ki, əvəz etmənin birləşdirici qurğusundan istisnasız olaraq istifadə edir, lakin yenə də cəfəngiyyatdır: qala şahmatda bir parçadır. Windsor-da biri var. İkinci cümlədə biri qala əvəz edir, lakin təbii ki, birinci cümlədən tamamilə fərqli bir qala növüdür. Bu ifadə birləşir, lakin tutarlı deyil. Uğurlu mətn yaratmaq üçün bizə açıq-aydın birlikdən daha çox ehtiyac var. Və bu vacib funksiya bizim iş sxemimizdə hara uyğun olmalıdır? Biz bunu kommunikativ səriştənin bir aspekti kimi görə bilərik, çünki əksər mətnlərin məqsədi ünsiyyət qurmaqdır və istinad və əvəz etmə kimi qurğular faydalı ünsiyyət vasitələridir. Ancaq bundan daha çox məna daşıyır.

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. <https://www.shs-conferences.org>
2. <https://www.um.edu.mt/>
3. I. W. Jendra, "Sociolinguistic Theory and Practice", Surabaya: Paramita, 2007.
4. Leontiev A.A (Person language and consciousness)
5. <https://unesdoc.unesco.org>

LANGUAGE AND ITS ROLE IN SOCIETY

Rafiyeva, Elnara Rauf

RESUME

This article covers the output of language as a system of discrete signs serving communication in the form of a sign mechanism in communication, and a set of ideas about man as a social phenomenon. As the most important means of human communication, language, as a social phenomenon, also performs other functions in the life of society. The word "function" (Latin *functio* - "fulfilment") has several meanings. In everyday use, it means expressions such as meaning, purpose, role, task, technical tasks, work, activity. As a scientific term, this word is used in different senses, that is, it has different special meanings. According to some linguists, this term has many meanings in linguistics. A complex linguistic term refers to the potential of "language function" or "purpose of language function", intended purpose or "predestination". Considering language functions, many researchers analyze language functions as a universal phenomenon, that is, these functions are specific to different languages.

Key words: language, function, connected, process, implemented

ЯЗЫК И ЕГО РОЛЬ В ОБЩЕСТВЕ

Рафиева Эльнара Рауф

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается выход языка как системы дискретных знаков, обслуживающих общение, в виде знакового механизма в общении, а также совокупности представлений о человеке как социальном явлении. Являясь важнейшим средством человеческого общения, язык как социальное явление выполняет и другие функции в жизни общества. Слово «функция» (лат. *functio* — «осуществление») имеет несколько значений. В повседневном употреблении оно означает такие выражения, как смысл, цель, роль, задача, технические задачи, работа, деятельность. Как научный термин это слово употребляется в разных смыслах, то есть имеет разные специальные значения. По мнению некоторых лингвистов, этот термин имеет в лингвистике множество значений. Сложный лингвистический термин относится к потенциалу «языковой функции» или «цели языковой функции», целевому назначению или «предназначению». Рассматривая функции языка, многие исследователи анализируют функции языка как универсальное явление, то есть эти функции специфичны для разных языков.

Ключевые слова: язык, функция, связанный, процесс, реализованный.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 03.06.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.06.2024

**Rəyçi: f.f.d.G.Əfəndiyeva
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**